

Галина Ковальська

ПОМОЩЬ УВЕЧНЫМ ВОИНАМ ВСЕРОССИЙСКОГО ЗЕМСКОГО СОЮЗА И ВСЕРОССИЙСКОГО СОЮЗА ГОРОДОВ НА ПРОТЯЖЕНИИ 1915–1916 ГГ.

В статье рассмотрена деятельность таких общероссийских организаций гуманитарного направления, как Всероссийский земский союз и Всероссийский союз городов относительно помощи увечным воинам на протяжении 1915–1916 гг. Главное внимание уделено характеристике таких направлений действий Союзов как организации медико-санитарной помощи увечным воинам, обеспечению их протезами, опеке неспособных к труду воинов и созданию для воинов-инвалидов мастерских, где они учились бы ремеслам и выполняли несложную работу, прежде всего шили одежду и обувь для армии. Осуществлена оценка результатов работы земского и городского союзов в этой области.

Ключевые слова: Первая мировая война, увечные воины, помощь, Всероссийский земский союз, Всероссийский союз городов.

Galina Kovalska

THE HELP TO CRIPPLED WARRIORS THE ALL-RUSSIA UNION OF ZEMSTVO AND THE ALL-RUSSIA UNION OF CITIES DURING 1915–1916

In the article reviewed the activity of such all-russian humanitarian organizations as the All-Russia Union of Zemstvo and the All-Russia Union of Cities which help maimed warriors during 1915–1916 years. Main attention an author spares to the next measures of Unions: organization of medical-sanitary help to the maimed warriors, providing them with prostheses, care of warriors unable to work and the creation for the warriors-invalids of workshops, where they studied crafts and executed simple work, especially sewed clothes and shoes for an army. The estimation of job of the Zemstvo and the Cities Unions performances is carried out in this area.

Key words: The First World War, maimed warriors, custody, the All-Russia Union of Zemstvo, the All-Russia Union of Cities.

УДК 94(477) «1917/1921»

Ігор Дацків

МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

У статті розглянуто та висвітлено обставини, які вплинули на рішення Української Центральної Ради включитися до Брестської мирної конференції. Проаналізовано напружену дипломатичну боротьбу українських дипломатів із відстоювання національних інтересів.

Ключові слова: міжнародні відносини, Україна, дипломати, мирний договір, національні інтереси.

Розгортання складних процесів новітнього українського державотворення, зокрема непомірно довгий у часі пошук оптимальних концептуальних підходів до зовнішньої політики незалежної України ставить завдання ґрунтовного вивчення традицій та уроків дипломатичної діяльності самостійницьких урядів України, процесу формування зовнішньополітичних концепцій українських державних утворень на різних етапах історії. Особливо багатий і повчальний для сьогодення досвід дипломатичної боротьби на захист української державності накопичено в період національно-визвольних змагань українського народу у 1917–1921 рр., що заслуговує на увагу насамперед багатогранністю процесу українського державотворення та багатовекторною зовнішньополітичною активністю українських урядів.

Тому цілком закономірно останнім часом помітно поживався інтерес до історії української дипломатії зазначеного періоду: значно інтенсифікувалися пошук і опрацювання дослідниками різноманітної джерельної бази з даної тематики та ґрунтовне, всебічне висвітлення найважливіших її сторінок.

Метою нашої статті є проаналізувати міжнародне становище України і розвиток українського питання в його цілісності як складової політичного процесу Європи у зазначений період. Виходячи із цього, нами поставлено такі завдання: визначити передумови виходу України на міжнародну арену і виявити закономірності зростання актуальності українського питання; проаналізувати європейських держав щодо України.

Історіографічний доробок теми складають роботи різних поколінь істориків, політиків, публіцистів. Першими історіографами зовнішньополітичної діяльності України були діячі

Центральної Ради, провідні урядовці УНР – М. Грушевський [1], В. Винниченко [2], Д. Дорошенко [3], І. Мазепа [4], О. Шульгина [5] та ін. Характеризуючи проблеми становлення державності в цілому, вони торкаються і питань зовнішньої політики УНР. Незважаючи на певний суб'єктивізм, автори дають загальний огляд зовнішньої політики України, відбивають погляди тодішнього керівництва на вибір орієнтації, стратегії і тактики виходу УНР з світової війни передають цікаві для істориків спостереження, особисті враження.

Усі роботи радянських авторів, в яких розглядалася зовнішня політика України, з політичних причин носили заідеологізований характер, коли йшлося про дипломатичну діяльність Центральної Ради. Це роботи Г. Нікольнікова [6], А. Лихолата [7], Р. Симоненка [8], І. Хміля [9] та ін. Вони або свідомо взагалі замовчували діяльність дипломатів УНР, або усіяло перекручували факти, мотивації та результати дій дипломатів Центральної Ради, що було властиво радянським історикам.

Новий етап історіографії проблеми розпочинається після проголошення незалежності України, що дало могутній імпульс дослідженню історії доби Української революції 1917–1921 рр. Серед них треба відзначити дослідження В. Верстюка [10], В. Солдатенка [11], М. Держалюка [12], Д. Веденєєва [13], В. Соловйової [14] та ін.

Від самого утворення Центральної Ради на порядку денному її політичного проводу постала проблема війни і миру. Було очевидно, що Україні немає жодного сенсу брати участь у війні проти Центральних держав, відгукуючись на заклики Тимчасового уряду та її військового міністра О. Керенського, який відвідував Київ і вів переговори з українцями про продовження війни. «Навпаки, – слушно зауважував український діаспорний історик Петро Мірчук, – Україні треба було негайного миру, стягнення всіх своїх збройних сил (маються на увазі українізовані полки, дивізії і корпуси – авт.) з фронтів для забезпечення кордонів Української Держави перед білими й червоними, чорносотенними й большевицькими московськими імперіалістами і, при належному забезпеченні державних кордонів збройною силою, використання всіх сил народу для державного будівництва» [15, с. 212–214].

Тому між угрупованнями державників-самостійників та автономістів-федералістів постійно точилися гострі дискусії, які досягли піку у зв'язку з більшовицьким переворотом в Петрограді у жовтні 1917 р. Самостійники на чолі з визначним провідником Миколою Міхновським розгорнули наполегливу і активну боротьбу за укладення сепаратного миру з Центральними державами незалежно від Раднаркому В. Леніна. Проте українські соціалістичні партії в Центральній Раді, користуючись чисельною перевагою, вперто протистояли цілком зрозумілій і реалістичній політиці самостійників. Мало того, вони вважали, що позиція опонентів – «ніж в спину російської революції». В. Винниченко пізніше визнавав: «Ми весь час намагалися створити всеросійський центральний федеративний Уряд, щоб він міг від усієї Росії вести справу миру. Тільки після того, як большевики вже вступили в переговори з німецьким командуванням..., вислали свою ноту до воюючих і нейтральних держав, у якій, навівши докази свого права вести мирові переговори (3-й Універсал)... пропонували Четвірному союзові вступити в мирові переговори, навівши свою програму миру» [16, с. 199–200].

9 листопада питання війни і миру стало предметом обговорення на засіданні Генерального секретаріату. У дискусії відзначалася необхідність завершення війни, а також обговорювався порядок підписання миру. Домінувала думка В. Винниченка, який вважав, що своїми діями, спрямованими на укладання перемир'я з німцями, Раднарком порушив міжнародні договори з Антантою і не враховував думок інших національних утворень на території Росії. У прийнятій постанові, яку підписали В. Винниченко, В. Голубович, М. Ткаченко, М. Порш та інші, наголошувалося, що треба негайно утворити «центральне правительство на основі федеративній (бо тільки таке правительство буде авторитетним і для фронту, і для всієї держави)» [17, арк. 68]. Лише такий уряд, уповноважений народами Росії та новостворених держав, зокрема України, за думкою Генерального секретаріату, зможе успішно вести переговори щодо миру і закінчення війни з Центральними державами та країнами Антанти.

Реагуючи на перші ініціативи Петрограду щодо перемир'я з німцями, Генеральний секретаріат зауважував, що не визнає Раднарком представником від усіх народів і держав і знову наполягав на негайному формуванні федеративного уряду спільними зусиллями України, Дону, Кубані, Кавказу, Білорусії, оскільки справа миру є нагальною проблемою. Водночас, заходи Раднаркому щодо стихійних переговорів на фронтах, які організуються солдатськими масами, лише шкодять мирним переговорам між воюючими блоками. Крім того, це змогло би спричинити зайняття військами Центральних держав нових земель України [17, арк. 68–68 зв.].

Коли 2 грудня більшовицька делегація на чолі з А. Йоффе і Л. Каменєвим підписала з німецьким командуванням угоду про перемир'я й розпочала переговори у Бресті щодо підписання мирного договору з Центральними державами, Центральна Рада приступила до конкретних дій.

Перш за все, слід було перехопити ініціативу у більшовиків, вважав В.Винниченко, і заявити про намір Центральної Ради, базуючись на оголошеному у Ш Універсалі рішенні про утворення незалежної Української Народної Республіки, «стати на дорогу самостійних міжнародних відносин» [16, с.199].

На зборах Центральної Ради обговорено проект резолюції, яку запропонував О.Степаненко, і прийнято постанову: «Приймаючи на увагу: 1) що після революції бувша Російська імперія розвалилась і невільні перше народи та краї, що складали цю імперію, стали вільними; 2) що тимчасове правительство народних комісарів, не признане всіма народами і краями бувшої Російської імперії, на ділі лише правительство бувшої Московської держави (так званої Великоросії); 3) що в силу сучасних обставин Україна, проголошена окремою Народною Республікою, тепер є цілком самостійною державою, бо федеративного союзу поки що не утворено, а правительство Московської (Великоруської) держави об'явило Українській Республіці війну; 4) що війну з Центральними державами оголошено правительством Російської імперії, без згоди українського народу, Центральна рада постановляє: послати на мирні переговори в Берестя Литовське делегацію від Української Республіки, незалежно від делегації народних комісарів; делегація Центральної ради повинна стояти на ґрунті окремих інтересів України і Московської держави та неоголошення сучасної війни Україною і вимагати: а) заключення миру загального; б) визнання за Українською Республікою права участі в мировій нараді, як держави незалежної і нейтральної, яка особливо постраждала від війни; в) визнаючи гасло «без анексій і контрибуцій з правом самовизначення народів», домагатись на тій нараді, щоб до сучасної Української Республіки мали право приєднатись також українські землі поза її межами (в Галичині, Буковині і зайнятих неприятелем частинах бувшої Російської імперії); делегація посилається зараз з метою інформаційною, але для виробки певних умов миру, які б забезпечували інтереси Української Республіки, повинно бути скликано після Берестських переговорів спеціальну сесію Центральної ради, коли до того часу Установчі збори не будуть ще скликані» [18].

Згідно з рішенням Малої Ради, до Бреста виїхала перша делегація у складі члена Малої Ради М. Любинського, діяча соціал-демократів М. Левитського і помічника генерального секретаря з військових справ С. Петлюри капітана Г. Гасенка. 3(16) грудня вони прибули до Бреста. Але ще у дорозі українців на конференцію, член більшовицької делегації у Бресті Л. Каменєв повідомив їх, що угода про перемир'я ними та австро-німецькою делегацією вже укладена і делегації УНР нічого робити у Бресті. Проте київська делегація все ж прибула на місце конференції у Брест, щоправда, у статусі спостерігачів. Серед документів з архіву Центральної Ради привертає увагу протокол засідання Малої Ради від 8 грудня 1917 р. за участю М. Грушевського. На засіданні виступили члени делегації М. Левитський і Г. Гасенко, які прибули з Бреста за консультаціями. М. Левитський доповідав, що українці після зустрічі з керівниками делегації Німеччини мали розмову з представниками Раднаркому Л. Каменєвим, М. Караханом та А. Йоффе, які перш за все поцікавилися, як Україна ставиться до більшовицького уряду В. Леніна. «Ми вас не визнаємо за всеросійське правительство, – відповідав Левитський, – а за правительтво лише Великоросії». На що Л. Каменєв заявив: «Спочатку ви нас скиньте, а потім будете робити подібні заяви». Він додав, що російська делегація не заперечує українізації військових частин і з'єднань Південно-Західного і Румунського фронтів.

За доповіддю М. Левитського і Г. Гасенка у протоколі зроблено запис, який, на наш погляд, варто подати повністю: «14. Вислухали інформації Левитського і Гасенка, делегатів Української Центральної ради для участі в переговорах про перемир'я в Бресті. Коли делегація прибула в Брест, договір про перемир'я був вже підписаний. Делегація просила дати папір договору і протоколи засідань. Ніяких пояснень по деяких пунктах договору російська делегація не дала, таким неясним пунктом являється пункт про заборону обстрілу торгових суден і перекидання військ з одного фронту на другий. Протоколи складені дуже неповно, німці записували тільки те, що їм бажано, російський протокол ще гірший. Делегація не знала, як їй поставитися до факту підписаної згоди, бо не мала на це повноваження. Найбільш неясним був пункт договору, що негайно після перемир'я обидві сторони приступають до миру. Делегація не мала уповноваження брати участі в переговорах про мир, тому рішила вернутися до Києва, щоб одержати відповідний мандат. Залишився в Бресті член делегації Любинський, якому треба негайно послати телеграму, щоб він був присутній на мирних переговорах для інформації. В приватних розмовах члени делегації з боку Центральних держав, як Леопольд Баварський, генерал Гофман, цікавились українським військом; ставили питання, в якому стані українське військо, чи дисципліноване воно, чи може бути активним. На ці питання була дана позитивна відповідь. Щодо миру, то делегація Центральної ради пояснила представникам Центральних держав, що Українська Народна Республіка не вважає «Совет народних комиссаров» правомочним заключити мир від імені всієї Росії. Німці вказували на те, що російська делегація виступала як представниця російського правительства, і тому, з погляду

міжнародного, вони мусять входити з ними в зносини. Германія знає про оголошення Української Народної Республіки, але офіційного повідомлення про це від українського правительства вона не мала, тому формально вона мусить рахувати представників «Совета народных комиссаров» представниками правительства Росії. Делегація відповіла, що Центральні держави і не могли одержать офіційного повідомлення про проголошення Української Республіки, бо вони знаходяться в стані війни з Росією, а значить і з Україною. Гофман сказав, що коли Германія буде мати офіційне повідомлення від українського правительства про те, що «Совет народных комиссаров» воно не вважає правительством всієї Росії, тоді Германія не буде говорити з делегацією «Совета народных комиссаров» про українські справи. Представники Австрії цікавились поглядом українського правительства на Галичину і Буковину. Делегація сказала, що вона не може нічого сказати, не маючи на це ніяких уповноважень. Турки виявляли інтерес до України і висловили бажання одержувати правдиві і точні інформації про Україну. Члени російської делегації казали, що вони хотіли побачитися з німецькими соціал-демократами, але німці цього не дозволили. В германській пресі виключно більшовицька інформація. Необхідно негайно організувати Українське прес-бюро за кордоном для інформації закордонної преси про українські справи. Загальне враження таке, що Германія навмисно признає «Совет народных комиссаров» правительством Росії, щоб заключить як можна швидше мир на «законном основанні» [19, арк.10–13].

На засіданнях 8-9 грудня 1917 р. Генерального секретаріату щодо мирних переговорів із Центральними державами та відносин із Раднаркомом розгорнулися широкі і бурхливі дискусії. О. Шульгин запропонував видати ноту, у якій визнати, що мирні переговори у Бресті є справою лише центральної влади федеративної Росії, але не Раднаркому. Він наголошував: «Перше ніж оголосити цю ноту, котра тісно зв'язана з переговорами, що ведуться в Бресті, я повинен вказати на те, що Генеральний секретаріат, згідно з не раз висловленою волею української демократії, стоїть на укладенні загального демократичного миру, укладеного на згоді зі всіма союзними Росії державами. Ці мирні переговори ведуться тільки між нейтральними державами і совітом народних комісарів – без згоди на те всіх республік і країв Росії. По цьому видно, що рішачого значення ці переговори мати не можуть. Але вважаючи, що вони можуть приблизити загальний мир, а також, обороняючи національні інтереси України, котрі в Бресті можуть бути забутими, Генеральний секретаріат вважає необхідним мати своїх представників на цій конференції. Надіюсь рівночасно з тим на близьке скликання мирного конгресу з представниками всіх воюючих держав, а також при справедливим представництві всіх державних частин Росії і її федеративного правительства, як воно до того часу буде складене» [20].

М. Порш заявляв, що, оскільки такого уряду нема, у переговорах мають право взяти паралельно з Раднаркомом усі інші новоутворені республіки і області. В. Винниченко наголошував, що мирного договору, укладеного делегацією більшовицької Росії, Україна ніколи не визнає. Більшість членів Малої Ради виступали за участь України у переговорах з конкретними пропозиціями і вимогами, а також вважали необхідним звернутися до всіх воюючих і нейтральних держав із закликом припинити війну й приступити до мирних переговорів, водночас пропонували надіслати до Бреста нову, більш представницьку делегацію, для участі у переговорах [21, арк.57–58].

Отже, 9 грудня Генеральний секретаріат ухвалив текст ноти до всіх воюючих і нейтральних держав, у якій насамперед повідомляв, що Третім Універсалом Центральної Ради від 7 листопада 1917 р. проголошено Українську Народну Республіку і цим актом визначено її міжнародне становище. Таким чином, Україна стає на шлях самостійної зовнішньої політики і міжнародних стосунків. Одним з головних напрямків зовнішньополітичної діяльності Генеральний секретаріат вважає «розпочати діяльну працю в справі миру» і закликає всі воюючі держави негайно приступити до мирних переговорів. Реалізуючи свої мирні плани, Україна вислала свою делегацію в Брест, де розпочалася конференція делегацій Центральних держав і Росії. Але угоду про перемир'я підписано цими сторонами без її участі. Виключення України, на території якої знаходяться потужні війська воюючих держав – Росії, Німеччини, Австро-Угорщини, від переговорного процесу суперечить здоровому глузду. У зв'язку з цим, продовжувалося в документі, Генеральний секретаріат змушений ще раз звернутися до воюючих держав з пропозиціями щодо загального миру. Далі викладалися умови майбутнього загального мирного договору. Згідно з ними він повинен бути, насамперед, демократичним і забезпечувати право на самовизначення «навіть найменшому народові». Виключалися анексії, насильне приєднання чи відділення земель без плебісциту. Україна повинна бути рівноправним учасником мирних конференцій чи переговорів. Оскільки вона незалежна від більшовицької Росії, всі угоди які будуть укладені воюючими державами з Петроградом, Україна не визнає. Тому її участь у Брестській мирній конференції обов'язкова і без неї угоди не можуть бути легітимними. У заключенні ноти Генеральний секретаріат висловлював тверду надію на те, що «остаточно справу миру буде довершено на міжнародному конгресі, до участі в якому правительство Української Республіки закликає всіх, що тепер воюють» [22].

Зовнішньополітичне становище Української Центральної Ради спонукало її керівництво враховувати безпосередню реальну загрозу агресії з боку більшовицької Росії. Отже, незважаючи на певні симпатії до країн Антанти, варто було шукати контактів з Центральними державами, які негайно відгукнулися на заклик України. Це питання винесене на обговорення VIII сесією Центральної Ради 12 грудня 1917р. О. Шульгин проінформував делегатів про надіслану всім воюючим і нейтральним державам ноту, причому висловлювався за те, що не треба наслідувати прикладу більшовиків, які уклали сепаратний мир з Німеччиною і Австро-Угорщиною, а слід домагатися загального миру й припинення війни [23, с.18].

Наступного дня на засіданні Генерального секретаріату розглядалося питання про відрядження до Бреста повноважної делегації, на яку покладалося завдання підписати мирний договір з Центральними державами. Прискорити цю акцію Центральну Раду спонукали повідомлення групи членів Союзу Визволення України із Стокгольма. Вони стурбовано пропонували негайно приступати до прямих переговорів у Бресті з Центральними державами. Якщо Україна прогає час і більшовики підпишуть сепаратний мир у Бресті без неї, це суттєво зміцнить Раднарком як єдиний правочинний уряд колишньої Російської імперії. Між іншим, у Стокгольмі певний час перед тим працював відомий галицький політичний діяч і дипломат Осип Назарук. Завдяки йому та представникам СВУ українська справа набула у Скандинавії досить широкого розголосу. До того ж мирні переговори з Центральними державами спочатку передбачалися у Стокгольмі [24, арк. 9,14].

Варто зауважити, що це питання знову викликало досить широку дискусію як на сесії, так і на засіданні Генерального секретаріату. Якщо С. Шелухін, Є. Неронович, Н. Григорієв та інші відомі діячі висловлювалися за негайну відправку до Бреста делегації з широкими повноваженнями, їх опоненти висували два варіанти дій Центральної Ради: не посилати делегації взагалі або надіслати з обмеженим завданням спостерігачів для отримання інформації. І все ж обидві дискусії закінчилися рішенням надіслати на Брестську мирну конференцію дипломатичну місію з широкими повноваженнями й правом підписувати договори. Щоправда, в резолюції Центральної Ради від 15 грудня не обійшлося від усталених стереотипів щодо федерації народів Росії. «Мир від імені всієї Росії повинен бути заключений тільки федеративним урядом усіх республік бувшої Російської імперії, однак, рахуючись з тим, що федеративного уряду немає, а Рада Народних Комісарів не є таким урядом і що це не може бути причиною дальшого відволікання мирних переговорів – Центральна Рада постановляє взяти участь у мирних переговорах від імені Української Республіки» [25].

Тому вже наступного дня, після дискусії і оголошення ноти, Генеральний секретаріат обговорював склад делегації та її конкретні завдання. Якщо склад схвалено без проблем: Генеральні секретарі М. Порш (голова) і В. Голубович, заступник генерального секретаря К. Мацієвич, член Центральної Ради, діяч українських есерів О. Севрюк та попередні члени місії, навколо завдань і концепції розгорнулися тривалі дебати. О. Шульгин висловився за негайне відрядження делегації з широкими повноваженнями, яка мала вручити ноту Центральної Ради учасникам конференції і вести переговори з Центральними державами незалежно від делегації Раднаркому. В.Винниченко застерігав, що українців поки що ніхто до Бреста не запрошував, і чи доцільно вести перемовини у момент, коли Україна практично у стані війни з більшовицькою Росією. Він пропонував спочатку провести переговори з німцями на Українському фронті.

Проте, у прийнятій постанові відзначено: «Послати у Брест мирну делегацію Генерального секретаріату незалежно від делегації Совіта народних комісарів. Негайно по радіо передати останню ноту Генерального секретаріату до воюючих і нейтральних держав. Повідомити Любинського, що в Брест виїжджає самостійна Делегація правительства Української Народної Республіки» [17, арк.102–103].

Одночасно і цими заходами Генеральний секретаріат намагався самостійно укласти перемир'я на Українському фронті. З цією метою його командувач генерал Дмитро Щербачов звернувся до головнокомандувача союзними військами в Румунії генерала-фельдмаршала Августа фон Макензена з пропозицією зібрати в Одесі спільну нараду щодо втілення у життя постанови укладеного росіянами з німцями у Бресті перемир'я. Водночас генерал Д. Щербачов запитав Генеральний секретаріат, чи визнає він умови перемир'я. Генеральний секретаріат дав повну згоду на його укладення, а також повідомив генерала, що Румунія не визнала перемир'я заключеного у Бресті, оскільки це пов'язано з майбутнім Бессарабії, яку вона боялася втратити [26, арк.1–2].

Слід додати, що керівництво Бессарабії в особі уряду новоутвореної Молдавської Народної Республіки надіслало свого представника до Києва з пропозиціями надати військову допомогу у разі спроби Румунії самочинно приєднати край. На початку січня 1918 р. Рада Народних Міністрів УНР підтримала прохання й надіслала підрозділи, сформовані з колишніх полонених – вояків австро-угорської армії, здебільшого буковинців [27, арк.7–8].

Таким чином, Центральна Рада змушена була активізувати зовнішньополітичну діяльність і долучитися до переговорного процесу, водночас відмовившись від орієнтації на Антанту, яка виявилася безперспективною. 4 грудня 1917 р. на засіданні Малої Ради М. Грушевський повідомив, що на Румунському фронті розпочалися переговори про перемир'я. Член Ради Є. Неронович виступив з пропозицією: «Перемир'є на Румунському і Південно-Західному фронтах має бути оголошено від імені УНР, яка повинна взяти до своїх рук цю справу як держава незалежна, повідомивши про це Раднарком як владу всеросійську, а також супротивників і союзників» [28, с. 43]. Після цього ухвалено рішення відрядити на фронт своїх представників для переговорів про перемир'я й звернутися до всіх воюючих держав з пропозицією розпочати мирні переговори [29, арк. 48].

Оскільки Україна взяла на себе певні обов'язки перед новоствореними республіками і областями колишньої Російської імперії, Генеральний секретаріат визнав за необхідне 19 грудня звернутися до них з нотою, у якій обґрунтував свою позицію щодо участі Брестської конференції. У ній відзначалося, що «Генеральний секретаріат Української Народної Республіки постійно уживав заходів для утворення федерального уряду для всіх республік і країв, що виникли на території колишньої Російської імперії. Однак, ці спроби не дали бажаних наслідків. Між тим, інтереси республік вимагають, якщо не утворення федерального правительства, то негайного узгодження ставлення до мирних переговорів, які розпочалися у Бресті.

Генеральний секретаріат, у своїй ноті від 11 грудня до всіх воюючих і нейтральних держав він виклав умови, за яких повинен бути підписаний загальний мирний договір, у таких параграфах визначає справу про те, хто може підписати мир від імені всієї Росії. Виходячи з того, що Раднарком не представляє всіх новостворених республік, а федерального уряду не створено, Україна вважає своїм правом взяти участь у Брестській мирній конференції і підписувати узгоджені документи.

Водночас Генеральний секретаріат даною нотою запрошував «правительства всіх інших республік Росії прислати негайно свої делегації на мирну нараду в Берестя, направляючи при тім означені делегації через Київ. В разі ж, коли б з технічних причин делегати вашого правительства найближчими днями приїхати не змогли, Генеральний секретаріат згоден тимчасово взяти на себе оборону інтересів вашої республіки через свою делегацію в Бересті-Литовському. Розгядяючи Берест-Литовську нараду як попередню, вважаючи, що остаточне вирішення всіх міжнародних справ, що торкаються як України, так і інших заінтересованих країн, може бути перенесене на міжнародний конгрес, Правительство Української Народної Республіки аж до одержання відповіді від вашого правительства, а також від правительств інших республік та країв Росії вважає можливим вести переговори в Бересті тільки від імені Української Народної Республіки відповідно до її інтересів» [30, с. 2]. Ноту підписали В. Винниченко і О. Шульгин.

Довідавшись про те, що Раднарком, підписавши угоду про перемир'я у Бресті, випередив Київ, 24 грудня Генеральний секретаріат звернувся до всіх країн-учасниць війни з нотою, у якій ще раз наголошував на тому, що Україна є незалежною державою і прагне стати «на дорогу самостійних міжнародних відносин». У ноті наголошувалося, що влада Раднаркому не поширюється на Україну, отже, її мирний договір матиме силу лише після приєднання і підписання актів урядом УНР. Рішучі дії уряду України досягли бажаної мети: вже 28 грудня на ім'я В. Винниченка і О. Шульгина надійшла відповідь з Бреста. Представники Німеччини – фон Кюльман, Австро-Угорщини – граф Чернін, Болгарії – Попов і Туреччини – Мессіні-Бей негайно відповіли: «Безумовно, потрібно, щоб представники УНР взяли участь у переговорах в Берестю-Литовському. Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина вважають необхідним відзначити, що вони готові привітати участь представників УНР в мирних переговорах в Берестю-Литовському» [28, с.44].

Радикальна переорієнтація зовнішньополітичного курсу Центральної Ради від Антанти до Четверного союзу викликала бурхливі дебати на її VIII сесії 12 грудня 1917 р. Під тиском реалій прийнято рішення вислати повноважну делегацію, яку очолив тодішній генеральний секретар торгівлі і промисловості Всеволод Голубович. Уродженець Поділля, виходець із священицької сім'ї, випускник духовної семінарії, Київського політехнічного інституту, був активним діячем Української партії соціалістів-революціонерів, згодом став членом Центральної Ради, Малої Ради. Пізніше, вже після Бреста він був обраний головою Ради народних міністрів, виконував обов'язки міністра закордонних справ. (Репресований органами ГПУ у радянській Україні й загинув 1939 р. у тюрмі м. Ярославля) [31, с.150–151].

До складу, по суті першої дипломатичної місії України, на Брестські мирні переговори увійшли М. Любинський (згодом міністр закордонних справ), О. Севрюк, М. Левитський, М. Полозов – молоді громадсько-політичні діячі, для яких Брест був першим кроком їх діяльності у сфері дипломатії. Проте їх відданість українській справі й тверда позиція в обороні інтересів молодій державі допомагали досягти великих успіхів у дискусіях з досвідченими дипломатами країн Четверного союзу та представниками більшовицької Росії.

Перед від'їздом до Бреста з делегатами зустрівся М. Грушевський, який докладно з'ясував їх основні завдання: домагатися насамперед визнання незалежності УНР країнами-учасниками конференції, а також розв'язання територіальних проблем, які виникли у зв'язку з утворенням української держави. Слід було ставити питання про приєднання всіх етнічних українських земель: Холмщини, (звідки був родом М. Грушевський), Підляшшя, Східної Галичини, Буковини, Закарпаття. Отже, визначено один з основних напрямків зовнішньої політики – боротьбу за соборність України [28, с. 44].

Влітку 1917 р. серед впливових кіл Німеччини з'являється зацікавленість українським національним рухом. Вперше ця проблема була розглянута на широкій нараді вищого військового командування та відомств імперського канцлера 9 серпня у Кройцнаху, але конкретні пропозиції стали формулюватися лише у жовтні. Російський історик українського походження Олег Федюшин, який вивчав документи німецьких архівів, свідчить, що керівник політичного департаменту Генерального штабу генерал Пауль фон Бартенвеффер склав детальний меморандум про політику Німеччини відносно України. Насамперед він відзначав, що підтримка національних прагнень українців є ефективним способом послаблення Росії. «Просування Росії до проливів і Константинополя зупиниться лише тоді, – наголошував генерал, – коли Росія буде відкинута за межі України. Тільки після утворення незалежної України можна сподіватися на встановлення постійного миру на Балканах... Отже, українська боротьба за незалежність настільки ж важлива для Болгарії і Туреччини, як і для нашої власної майбутньої політики на Балканах» [32, с. 69–70]. Водночас, підкреслював генерал, незалежна і сильна Україна допоможе стримувати Польщу [32, с. 70].

Слід відзначити, що Берлін у питаннях політики щодо України змушений був врахувати позицію Австро-Угорщини, уряд якої поставився до цих ідей дуже обережно, що пов'язано з його обіцянками Польщі у територіальних питаннях, передусім передачі їй Галичини, Буковини і Холмщини. Крім того, падіння Тимчасового уряду, що орієнтувався на Антанту, і прагнення більшовиків досягти якнайшвидшого миру, могли розв'язати німцям руки на Східному фронті й зосередити головні зусилля на заході. Ситуація, коли російська армія розвалювалася з кожним днем, спонукала Берлін якимось налагодити стосунки з Раднаркомом. Одним із перших його кроків було фінансове вливання в більшовицьку революцію: вже 9 листопада 1917 р., тобто зразу ж після перевороту, міністерство фінансів рейху виділило 15 млн марок «на здійснення політичних планів у Росії» [32, с. 70].

Відтак, новопризначений главою зовнішньополітичного відомства Німеччини Р. Кюльман на початку грудня 1917 р. вважав небажаним і неможливим відділення України від Росії й не сприймав серйозно, зрештою, як і працівники його відомства, українського національного руху і Центральної Ради. Проте з Києва до Берліна стали надходити повідомлення про зростання дипломатичної активності Антанти, яка мала намір явно використати українсько-більшовицький конфлікт, що викристалізувався у грудні. Поряд з тим, відзначає О. Федюшин, Кюльман виїхав до Бреста на переговори з більшовицькою делегацією щодо сепаратного миру без конкретного плану щодо України. Отже, мирний договір, підписаний між Україною та Центральними державами, став результатом активної і цілеспрямованої діяльності українських дипломатів.

На наш погляд, О. Федюшин не врахував низки обставин, які свідчили, що задовго до грудня 1917 р. серед впливових німецьких чиновників вже розглядалися певні плани щодо України. Ще 9 серпня 1917 р. на Третій конференції союзників у Кройцнаху один із пунктів резолюції зазначав, що треба врахувати і чіткіше визначити стосунки з Україною, які мають розвиватися у бік «доброзичливого союзу». Значну роль у формуванні німецьких планів щодо України відіграла австро-німецька конференція 6 листопада 1917 р., яка розглядала найважливіші проблеми, що впливали із рішень форуму у Кройцнаху. Саме тоді О. Чернін змушений був погодитися з формулою Берліна щодо можливих переговорів з Росією: «Росії слід погодитися на уступку наступних регіонів: Польщі, Литви і Курляндії, які вже скористалися своїм правом на самовизначення. Якщо інші народи Росії висловлять бажання стати автономними чи незалежними, Росії й Німеччині доведеться визнати їх незалежність» [32, с. 70–71]. Безумовно, під іншими народами малися на увазі українці й фіни.

Цікаві висновки щодо формування зовнішньої політики Німеччини відносно України зробив діаспорний український історик І. Каменецький, який вважав: «Ситуація, яка склалася для Німеччини впродовж 1917-го року, була справді повна парадоксів. З однієї сторони, вже раніше запропоновані схеми розчленування російської імперії ставали близькою реальністю. З другої сторони, кинуті в тому часі ідеї національного самовизначення, що їх запропонував американський президент В. Вільсон, а також пропаговані В. Леніном, висували питання розчленування імперій в загальному, а тим самим ставили під знак запитання також національну проблему на територіях, що знаходилися під німецькою та австрійською суверенністю. Німецький уряд прийшов до переконання, що в даних обставинах не можна здійснити політики розчленування, обійшовши принцип

самовизначення, а водночас він був свідомим, що, видвигаючи такий принцип, Німеччина куватиме двосічну зброю. Другим парадоксом даної ситуації було побоювання німецьких дипломатів, що підтримка рухів за незалежність неросійських народів центральними державами утруднить укладення сепаратного миру з російським урядом, який з уваги на катастрофічний стан Австро-угорської монархії ставав все більше необхідним. Однак російський Тимчасовий уряд принципово не відкидав автономних чи незалежницьких прав неросійських народів, а большевицький уряд такі права навіть спеціально підкреслював... Третім парадоксом було назрівання процесу послаблення російського контролю над неросійськими народами і зросту на силі їх національних урядів. Ігнорування їх фактичної незалежності могло виявитись також ризикованою політикою для Німеччини, тим більше, що виникала небезпека, що західні аліанти можуть здобути ті новостворені держави для себе, особливо на випадок сепаратного миру центральних держав з Росією. Це відносилось передусім до України, якої незалежний статус Англія й Франція визнали ще перед тим, як центральні держави зав'язали з нею дипломатичні зносини» [33, с.16–18].

Загалом, Берлін зрозумів, що присутність українців у Бресті дає йому додаткові важелі впливу на переговорний процес з російською стороною, тому швидко відгукнувся на ноту України і висловив бажання бачити на мирній конференції її дипломатичну місію. Взагалі ж основні завдання німецької делегації, яка виїхала до Бреста, були сформульовані військово-політичним проводом держави: вести переговори з Росією як єдиною державою й негайно укласти мир; забезпечити підписаними угодами можливість звільнити війська Східного фронту й перекинути їх на Захід для здійснення вирішальних бойових операцій для переможного закінчення війни; оскільки блокована країнами Антанти Німеччина гостро відчувала відсутність продовольства, забезпечити отримання від Росії майже мільйон тонн зерна.

Вже на початку переговорів з росіянами, до приїзду української делегації, досить поважна німецька професійна делегація усвідомила, що головні регіони, що забезпечували Російську імперію хлібом (Україна, Дон, Кубань та ін.) не визнали більшовицького уряду В. Леніна й засновували національні державні утворення. Відтак, німці повернулися у бік України. 14 грудня помічник Кюльмана Ф. фон Розенберг проінформував Міністерство закордонних справ про бажання української делегації взяти участь у роботі мирної конференції, причому на засадах незалежності від російської. Берлін негайно дав згоду. Мало того, 17 грудня фактичний командувач німецьких збройних сил Людендорф зробив спеціальний запит до Міністерства закордонних справ щодо принципів підходу до української проблеми. На це він отримав відповідь: «Німеччина не має наміру втручатися у внутрішні справи Росії чи України і як тільки сторони узгодять свої суперечності, ми будемо готові визнати незалежність України в любий час і попросимо наших союзників піти слідом за нами» [32, с.77]. Тому німці досить прихильно зустріли у Бресті українську дипломатичну місію, насамперед, сподіваючись використати її антибільшовицькі настрої для тиску проти делегації Раднаркому. Коли у час перерви конференції Р. фон Кюльман 1 січня 1918 р. виступив перед депутатами рейхстагу, він вже впевнено заявив, що проводитиме у Бресті переговори не лише з Росією, але й з «автономними спільнотами» і, насамперед, з найбільшою і найважливішою – Українською державою.

Щоправда, перша делегація Центральної Ради: М. Левитський, М. Любицький, Г. Гасенко – мала статус лише спостерігачів й призначалася збирати потрібну інформацію та контролювати, щоб прийняті рішення не зашкодили Україні. Отже, Центральні держави не сприймали її як суб'єкт переговорів, проте, генерал-фельдмаршал Леопольд Баварський та начальник штабу Східного фронту генерал М. Гофман спілкувалися з українцями, а члени німецької делегації Ф. Розенберг та зазначений генерал М. Гофман вважали, що українську делегацію треба приєднати до переговорного процесу. На це Р. Кюльман відповідав, що Україна не має статусу самостійної держави, декларує приналежність до російської федерації, тому треба враховувати точку зору російської делегації. Повноправним учасником вона стала пізніше, коли українську делегацію очолив В. Голубович (однак до Бреста він не поїхав), а російську – Л. Троцький, який за рішенням Леніна прибув до Бреста [23, с. 492].

Таким чином, українська дипломатична місія у Бресті знаходилася у надзвичайно складній ситуації, представляючи на поважному міжнародному форумі невизнану державу, водночас маючи важливі завдання глобального характеру. Вона вступала у двобій з делегаціями, які очолювали досвідчені дипломати високого державного рівня та воєначальники. Шансів на успіх в українців було дуже мало. Але вони намагалися виконати життєво важливі для України завдання й готові були відстоювати її інтереси з великим завзяттям.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Українська Центральна Рада і її Універсали / М. Грушевський. – К., 1917. – 16 с.; Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії / М. Грушевський. – К., 1918. – 120 с.;

Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с. 2. Винниченко В. К. Щоденник. У 2-х т. – Т.І. – 1911–1920. / Ред. вступна стаття і примітки Г. Костюка / В. К. Винниченко. – Едмонт. – Нью-Йорк, 1980. – 500 с.; Т. II. 1921–1925. – 1983. – 700 с. 3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918). Ч. 2. З початків відродження Української державності: (Доба Центр. Ради) / Д. Дорошенко. – Львів: Червона Калина, 1923. – 96 с.; Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923. В 2-х т. / Д. І. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т.1. – 320 с.; Т.2. – 352 с. 4. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917–1921: [Спогади] / І. Мазепа. – Прага: Пробоєм, 1942. – 210 с. 5. Шульгин О. Політика: Державне будівництво України і міжнародні справи / О. Шульгин. – К., 1918. – 110 с. 6. Никольников Г. Л. Брестский мир и Украина / Г. Л. Никольников. – К., 1981. – 252 с. 7. Лихолат А. В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні. 1917–1922 / А. В. Лихолат. – К., 1955. – 622 с. 8. Симоненко Р. Г. Брест: Двобій війни і миру / Р. Г. Симоненко. – К.: Політвидав України, 1988. – 277 с.; Симоненко Р. Г. Про авантюристичну діяльність українського буржуазного націоналізму на міжнародній арені в 1917–1918 рр. / Р. Г. Симоненко // Історія та історіографія України: Зб. наук. пр. – К., 1985. – С. 137–173. 9. Хміль І. С. З прапором миру крізь полум'я війни / І. С. Хміль – К., 1962. – 340 с. 10. Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навчальний посібник / В. Верстюк. – К.: Заповіт, 1997. – 344 с. 11. Солдатенко В. Ф. Українська революція: Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 973 с.; Солдатенко В. Перша дипломатична акція УНР – Берестейська угода / В. Ф. Солдатенко // Україна дипломатична: науковий щорічник. – Вип. 2. – К., 2002. – С. 248–263. 12. Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках / М. С. Держалюк. – К.: Оріяни, 1998. – 240 с. 13. Веденєєв Д. В. Дипломатична служба Української держави 1917–1923 роки / Д. В. Веденєєв. – К.: Національна академія СБУ, 2007. – 261 с. 14. Соловійова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.: Монографія / Відп. ред. О. П. Реєнт / В. В. Соловійова. – Київ – Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с. 15. Мірчук П. Українська державність. 1917–1920 / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – 400 с. 16. Винниченко В. Відродження нації. Ч. II / В. Винниченко. – Київ; Відень, 1920. – 328 с. 17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1063, оп. 3, спр. 1, арк. 68. 18. Народна воля. – Скрантон, 17 грудня 1917. 19. ЦДАВО України, ф. 3690, оп. 1, спр. 5, арк. 10–14. 20. Нова Рада. – 12 грудня 1917. 21. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 2, арк. 58. 22. Народна воля. – Скрантон, 12 грудня 1917. 23. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1997. – Т.2. – 424 с. 24. ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 78, арк. 14. 25. Нова Рада. – 17 грудня 1917. 26. ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 6, спр. 2, арк. 2. 27. ЦДАВО України, ф. 2491, оп. 1, спр. 1, арк. 8. 28. Копиленко О. Л. Держава і право України. 1917–1920 / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. – К., 1997. – 205 с. 29. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 5, оп. 1, спр. 2, арк. 48. 30. Народна воля. – Скрантон, 21 грудня 1917. 31. Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т. 1. – 671 с. 32. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918 [Пер. с англ. Л. А. Игоревского] / О. Федюшин. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 334 с. 33. Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918 р. та її історична генерація / І. Каменецький // Український історик. – 1968. – Ч. 1. – С. 5–19.

Игорь Дацкив

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1917–1921 ГГ.

В статье рассмотрены и освещены обстоятельства, которые повлияли на решение Украинской Центральной Рады включиться к Брестской мирной конференции. Проанализировано напряженную дипломатическую борьбу украинских дипломатов по отстаиванию национальных интересов.

Ключевые слова: международные отношения, Украина, дипломаты, мирный договор, национальные интересы.

Igor Datskiv

UKRAINE INTERNATIONAL SITUATION AT THE BEGINNING OF UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1921

The circumstances are examined and highlighted in the article which influenced on the decision of the Ukrainian Central Rada to come in the Brest peace conference. A tense diplomatic struggle of Ukrainian diplomats to defend national interests is analyzed.

Key words: international relations, Ukraine, diplomats, peace treaty, national interests.